

8. Беяневич О.А. Господарський договір та способи його укладання : [навч. посібник] / О.А. Беяневич. – К. : Наукова думка, 2002. – 279 с.
9. Беяневич О.А. Принцип свободи договору за Цивільним та Господарським кодексами України / О.А. Беяневич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – Вип. 61. – С. 64–68.

МЕЛЬНИК Я. Я.,

кандидат юридичних наук, докторант
(Інститут законодавства
Верховної Ради України)

УДК 347.9

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ РЕЖИМУ ЦИВІЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена з'ясуванню методологічних питань формування системи цивільних процесуальних інститутів, які за своєю сутністю покликані забезпечувати правове регулювання режиму цивільної процесуальної безпеки. На підставі проведеного аналізу традиційних інститутів цивільного процесу з'ясовується що їх мета полягає й у додатковому завданні – сприяти реалізації права на безпеку в цивільному судочинстві чи регулювати її. Відстежується й взаємозв'язок охоронних та регулятивних норм із формуванням системи інститутів процесуальної безпеки. На підставі цього пропонується розділяти такі інститути на дві великі групи: за метою забезпечення права на безпеку (регулятивні та охоронні) і за порядком та способом забезпечення права на безпеку (присікальні, обмежувальні, заохочувальні та обтяжувальні).

Ключові слова: система цивільного процесуального права, режим цивільної процесуальної безпеки, цивільне процесуальне право, регулятивні та охоронні інститути права, цивільний процес.

Стаття посвящена выяснению методологических вопросов формирования системы гражданских процессуальных институтов, которые по своей сути должны обеспечивать правовое регулирование режима гражданской процессуальной безопасности. На основе проведенного анализа традиционных институтов гражданского процесса выясняется, что их цель заключается и в дополнительном задании – содействовать реализации права на безопасность в гражданском судопроизводстве или содействовать ей. Выделяется взаимосвязь охранных и регулятивных норм с формированием системы институтов гражданской безопасности. На основании этого предлагается разделять такие институты на две большие группы: по цели обеспечения права на безопасность (регулятивные и охранные) и по порядку и способу обеспечения права на безопасность (пресекающие, ограничительные, поощряющие и обтягивающие).

Ключевые слова: система гражданского процессуального права, режим гражданской процессуальной безопасности, гражданское процессуальное право, регулятивные и охранные институты права, гражданский процесс.

The article is devoted to the clarification of methodological issues of the system formation of civil procedure institutions, which, at their essence, are intended to provide legal regulation for civil procedure security. Based on the analysis of traditional institutions of civil procedure, it appears that their purpose is also lies in additional task – promote or to regulate the implementation of the right to security in civil proceedings. The interconnection of security and regulative standards with the system formation of the institutions of procedural security is tracked. On this basis, it is suggested that it's appropriate to divide such institutions into two groups (regulative and security) for legal regulation and civil procedure security action; and for the order of the right to security (terminative, restrictive, incentive and aggravating).

Key words: *system of civil procedure law, civil procedure security regime, civil procedure law, regulative and security institutions of law, civil procedure.*

Вступ. Впорядкування системи цивільного процесуального права правовими нормами, що об'єднуються в певні групи – інститути права, закладає найбільш оптимальне правове регулювання цивільних процесуальних правовідносин в силу їх однорідності та об'єднаності єдиною метою. Цим зумовлюється ефективність правозастосовного процесу та юридичної кваліфікації у правозастосуванні.

Право на безпеку в цивільному судочинстві не є виключенням, адже також повинно забезпечуватись у правовому регулюванні відповідним процесуальним інструментарієм та подібними за своєю метою і змістом процесуальними інститутами. Тому особливість його забезпечення неможливо уявити без відповідного комплексу, власне системи унікальних по своїй суті інститутів, що функціонально покликані забезпечити право на безпеку та його процесуальний режим.

Постановка завдання. Мета статті полягає в необхідності проведення аналізу та виокремлення тих цивільних процесуальних інститутів, які за своєю природою складають режим цивільної процесуальної безпеки, та виокремлення їх системи. Відповіді на ці питання нададуть можливість глибше пізнати сутність цивільного процесуального режиму безпеки, збалансувати ефективність цивільних процесуальних процедур зі здійснення цивільного судочинства, як і закладе фундамент для механізму реалізації права на безпеку в цивільному процесі.

Результати дослідження. Розглядаючи цю проблематику, варто насамперед відзначити, що серед наукових досліджень системи цивільного процесуального права не вдається відстежити в достатній мірі повноту розробки тієї групи правовідносин, які покликані забезпечувати належне правове регулювання цивільної процесуальної форми, правовідносин, як сутності самої ідеї правової безпеки в судочинстві. Звісно, цивільні процесуальні інститути, як і система права чи юридична конструкція, були значною мірою предметом наукового пошуку у правовій доктрині, а, зокрема, й в цивільній процесуалістиці. Серед дослідників, роботи яких становлять фундамент цієї проблематики, можливо відзначити С.С. Алексеєва [2, с. 137–141, 145–149], Д.Я. Малешина [11, с. 33–38], В.В. Чевичелова [24] та ін. Проте, на жаль, дослідження інститутів в цивільному процесі, які б охоплювали регулювання права цивільної процесуальної безпеки та складала б їх системність, не проводилось, чим і зумовлюється чималий як науковий, так і практичний інтерес до цієї проблематики.

Звісно, як справедливо відзначає за діалектичним підходом архітектоніки системи категорій розвитку В.А. Гаврилюк, нове завжди повинно звідкись взятись, тобто пройти відповідний етап становлення, процесу якого притаманна властивість переродження зі старого [8, с. 85]. Процес переродження та становлення притаманний і для юридичних конструкцій, зокрема і для цивільних процесуальних інститутів.

В.В. Чевичелов, досліджуючи питання юридичної конструкції як феномену у праві, вказує на те, що така конструкція насамперед постає як засіб правотворчої техніки та зумовлюється моделюванням, побудовою певного юридичного нормативного матеріалу, і,

як наслідок, окремо виступає методом пізнання та тлумачення норм права [24; 1, с. 55]. В широкому розумінні, на думку дослідника, тут можливо вести мову і про норми права, про правосвідомість, а також і про правові інститути [24; 1, с. 55]. У вузькому сенсі юридична конструкція – це засіб тої правотворчої техніки, яка якраз і полягає за своїм сенсом у моделюванні, певній логічній побудові нормативного матеріалу. Адже функціональна значимість юридичної конструкції повинна зводитись до можливості на цій підставі здійснювати конструктивне тлумачення норми права, виявляти її сенс [24; 1, с. 56]. Відповідно, коли йдеться про правове регулювання цивільних процесуальних правовідносин, що виникають в контексті забезпечення права на процесуальну безпеку в цивільному судочинстві, то для вироблення юридичної конструкції системи процесуальних інститутів, які б регулювали правовідносини з безпеки, основоположними повинні стати ті існуючі інститути, за допомогою яких відбувається ефективно здійснення цивільного судочинства.

А оскільки сутність вдосконалення юридичної конструкції не тільки полягає у підвищенні їх ефективності в правовій сфері, але й завжди націлене на усунення наявних, як і попередження «зароджуючих» дефектів в юридичній техніці, в її прийомах та методах [24; 1, с. 56], то забезпечення такого права повинні складати і ті *інститути*, які становлять зміст такої системи та *забезпечують механізм її регуляції* в цілому.

В той же час Д.Я. Малешин пропонує розглядати цивільну процесуальну систему як сукупність елементів та зв'язків між ними. До елементів системи вчений відносить законодавство, процесуальні дії, наукові погляди (доктрина – Я. М.), організацію судової влади. А до зв'язків – правову культуру, загальні соціокультурні умови суспільства та правозастосовчу практику [11, с. 34, 38]. Проте на нашу думку, елементами правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин є не тільки пункти переліченого цим вченим інструментарію, але й значною мірою інститут цивільної процесуальної форми. Адже за своєю суттю він визначається як «спеціальний порядок розгляду та вирішення цивільної справи, що характеризується стадійністю, окремими формами цивільних процесуальних правовідносин» [23, с. 11] тощо. А це є вкрай важливим для формування системи забезпечувальних інститутів «процесуального права на безпеку» у відповідній процесуальній формі, адже така є чи не центральною ланкою у «дії» тих чи інших інститутів, власне є майданчиком для їх побудови та реалізації.

Важливо взяти й до уваги й те, що цивільній процесуальній формі властивий режим цивільної процесуальної безпеки як її стан, властивість, як набір процесуально-правового інструментарію, що складається також із тих чи інших інститутів, що «задіюються» у цій же формі. Тому такий режим *«забезпечує порядок правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин на будь-якій стадії та провадженні в цивільному процесі з метою усунення загроз та небезпек щодо порушення прав, свобод та інтересів, як і уникнення обставин, які б спричиняли ускладнення цивільного судочинства, задля повної охорони й своєчасного захисту цивільних прав та інтересів їх учасників»*.

Однак сам правовий інститут, як відзначає С.С. Алексеев, – це завжди основа галузі права, в якій норми права її формують [2, с. 137]. За концепцією специфіка інститутів проявляється і в тому, що кожним окремим інститутом регулюються не всі, а лише однорідні суспільні відносини [10, с. 214]. У теорії права правові інститути доволі різноманітні, та поділяються на *загальні, матеріально-правові* чи, наприклад, *процедурно-процесуальні* [2, с. 138]. Виділяють й змішані інститути, як охоронні, регулятивні та субінститути [18, с. 136].

А оскільки «право на безпеку передбачає собою захист від протиправних посягань з боку інших [6, с. 90]», то зв'язок такого права у регулюванні з охоронними правовідношеннями зводиться до того, що в них явно відстежується охоронна функція права. Це пояснюється охоронними нормами, за допомогою яких і здійснюються міри юридичної відповідальності, міри захисту суб'єктивних прав, а також превентивні засоби державного примусу [2, с. 263]. Тобто забезпечується в цивільному судочинстві дотримання процесуальної форми, дотримання належного правового регулювання, як і забезпечується по суті саме право на процесуальну безпеку.

Тому в рамках сутності змісту права на безпеку та його процесуально-правового режиму здійснення ми схилиємось до того, що їх слід розглядати «як цілеспрямовані заходи протидії чи нейтралізації негативних наслідків актів неправомірної поведінки, а скоріше як одну з обов'язкових умов реалізації права-претензії [6, с. 90]». І що особливо важливо, це необхідно робити в рамках тих конкретних цивільних процесуальних інститутів, що повинні складати відповідний комплекс чи систему, власне тих, які й націлені за своєю суттю на захист та охорону матеріальних та процесуальних прав.

Проте цивільне процесуальне право як самостійна галузь права, як відомо, характеризується рядом процесуальних інститутів, за допомогою яких відбувається комплексне правове регулювання цивільних процесуальних правовідносин, що виникають, змінюються та припиняються між їх учасниками. Натомість регулювання правовідносин, що забезпечують право на безпеку в цивільному судочинстві, зумовлюється дещо іншим, унікальним комплексом тих процесуальних інститутів та процедур, які можуть забезпечувати особливу мету цивільного судочинства – реалізацію права на процесуальну безпеку в силу дії його режиму.

Слід відзначити, що серед основних ознак правового режиму виділяють те, що він є не тільки встановленим законом чи забезпеченим державою порядком регулювання правовідносин специфічним чином, але й те, що він виражає певну ступінь *благоприятливості* чи то *неблагоприятливості* задоволення інтересів суб'єктів чи їх об'єднань [22, с. 8], зокрема ступінь *благоприятливості* та *неблагоприятливості* (загроз, небезпек) щодо реалізації права на процесуальну безпеку та дії його режиму. Тому система інститутів в режимі цивільної процесуальної безпеки повинна закріплювати той необхідний комплекс інститутів, за допомогою яких би забезпечувалось саме право на безпеку. Власне забезпечувалась і *благоприятливість* «системи цивільного судочинства, реалізація належної процесуальної поведінки та правозастосовчої практики (за Д.Я. Малешиним).

В той же час слід взяти до уваги позицію М.Д. Баркінхоева в тому, що система юридичних гарантій формує забезпечення прав та законних інтересів у сфері правосуддя. Серед них показовим видається вказати на такі складові елементи, як конституційні, міжнародні та галузеві гарантії [3, с. 14–15]. Наприклад, до *конституційних* дослідник відносить права, які націлені на захист, реалізують можливість звернення за захистом, недопущення використання доказів, які здобуті з порушенням закону, неможливість бути притягненим двічі до відповідальності, право на оскарження; а до міжнародних – міжнародно-правові норми, процедури, відповідальність та міжнародно-правовий контроль [3, с. 14–15]. Тому в контексті галузевої приналежності гарантій забезпечення прав та інтересів у сфері правосуддя можливо першочергово виділяти ті, які дістають поширення (проникнення) на галузь цивільного процесуального права.

Водночас Ю.О. Гурджі, будучи солідарною з деякими вченими, відзначає, що механізм правового захисту завжди структурується завдяки охороні прав, їх захисту та юридичної допомоги. При чому предметно дослідник відзначає, що *охорона прав* виступає як самостійний структурний елемент механізму правового захисту, власне як механізм безпосередньої дії охоронних норм права та організаційно-правової діяльності органів державної влади. А *захист прав* визначається лише як компонент правового захисту, що охоплює примусову правову (в тому числі матеріально-правову та процесуальну) діяльність органів державної влади з метою підтвердження або відновлення оскарженого або порушеного права [15, с. 39, с. 66–67; 21, с. 270–271; 9, с. 49–50]. Н.М. Оніщенко ж відводить особливу роль в системі захисту прав категорії «цілей», яка, на її думку є ключовою [19; 9, с. 51]. Але на нашу думку, в той же час слід погодитись із тим, що ціль у праві характеризується певною метою, яка завжди фокусується на реалізації саме тих чи інших правових цінностей. Цінності, на думку М.М. Алексєєва, – це завжди певний рід ідеальних об'єктів, і їм притаманна ієрархія, а також будь-яка позитивна цінність протиставляється відповідною негативною цінністю [7, с. 96–98]. Це дозволяє виділити *благоприятливі* умови та *неблагоприятливі* цілі учасників цивільного процесу, де останні здатні призвести до порушення прав, свобод та інтере-

сів інших. А тому реалізація тих чи інших інститутів усупереч меті цивільного судочинства здатна знівеліювати його цілі.

Адже *ціллю* системи саме цивільного судочинства в межах дії режиму процесуально-правової безпеки є не тільки *охорона, захист прав, свобод та інтересів учасників цивільного процесу, інтересів держави*, але й *попередження та стримування негативних чинників під час реалізації судовою владою своїх повноважень, які і повинні бути націлені і на дотримання правопорядку і на забезпечення реалізації прав та свобод учасників цивільного процесу* [12, с. 252]. А відтак, інститути режиму цивільної процесуальної безпеки повинні характеризуватися націленістю на забезпечення права на безпеку, бути спроможними усунути негативні (загрозливі чи небезпечні) умови, наслідки посеред правового регулювання процесуальних правовідносин. Одночасно вони повинні характеризуватися чіткою організацією механізму, його системністю та єдністю. Цим самим ефективність забезпечення судочинства при його реалізації повинна зводитись до певних *превентивних заходів* (попереджувальних, запобіжних, стримувальних) щодо ймовірних негативних наслідків процесуальних ускладнень. Адже превентивний спосіб полягає в тому, що саме «превентивні міри мають таку основну мету, як гарантія ненастання неблагосприятливих наслідків [17, с. 27]» (як форми державного примусу в цивілістичному процесі за Д.Г. Нохріном).

Наведене дає можливість вказати на те, що цивільно-процесуальна «платформа» розташування інститутів у цивільній процесуальній формі вимощує унікальну систему тих *превентивних інститутів*, що здатні об'єднатися в єдиний процесуальний механізм, власне «*надінститут*» – комплексний інститут цивільної процесуальної безпеки, який і зумовлює дію самого режиму цивільної процесуальної безпеки.

В одній зі своїх робіт О.В. Ніколайченко вказує на те, що регулювання цивільних процесуальних правовідносин забезпечується завдяки таким способам та засобам, як способи та засоби дозвільного типу (що засновані на диспозитивній волі сторін), імперативного типу (що засновані на необхідності конкретного вибору), заборон, приписів та конкретних доручень. В той же час їх ефективність залежить від конкретного процесуального інституту [16, с. 18–19]. Як представляється, саме їх основа генетично пов'язується із сутністю забезпечення права на безпеку. Більше того, такі умови (заборони, приписи тощо) вказують на ознаку диспозитивних та імперативних начал реалізації права на безпеку, оскільки можуть бути реалізовані завдяки волевиявленню того чи іншого учасника процесу. Адже для цивільних процесуальних інститутів якраз і притаманні ознаки диспозитивної та імперативної регуляції правовідносин, кожна з яких виконує різні *функції* для відправлення цивільного судочинства.

У правовій науці під *функціями права* прийнято розуміти основу шляху (каналів) правової дії, які виражають роль права у впорядкуванні суспільних відносин [25, с. 95; 21, с. 121]. Одночасно функції права становлять собою основні напрями правового впливу на суспільні відносини з метою їхнього впорядкування [24, с. 225; 21, с. 121]. А суб'єктивне право в механізмі правового регулювання має не одну, а цілий ряд функцій [25, с. 94; 21, с. 121]. Відтак, серед превентивних заходів забезпечення права на безпеку в контексті дії того чи іншого інституту якраз і можливо охарактеризувати останні за функціональною роллю у механізмі правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин чи забезпеченості його режимом безпеки. *Наприклад*, інститут заходів процесуального примусу, який ґрунтується на імперативній вимозі та має присікальну та обмежувальну функції, в зв'язку зі своїм застосуванням обмежує право доступу до судового процесу, до доказування чи присікає протиправну поведінку або віктимну. Або ж інститут забезпечення позову, який ґрунтується на прояві диспозитивної волі позивача, обмежує можливість скористатися правом власності сторони у справі, при чому за своєю метою націлений на забезпечення у такий спосіб та гарантування виконання рішення суду тощо.

Виділяючи інститут заходів процесуального примусу (попередження, видалення із зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід (стаття 91 Цивільного процесуального кодексу України)), розуміємо, що завдяки їх реалізації іс-

нує можливість забезпечити охорону тих чи інших процесуальних прав, забезпечити порядок в судовому засіданні тощо, більше того, такий інститут виконує і превентивні функції.

На тому, що такі превентивні заходи є заходами забезпечення примусу, через які досягається мета правосуддя, наполягає Д.Г. Нохрін. Однак, на думку вченого, застосування заходів превенції забезпечення відбувається через негативний момент – через недопущення виникнення негативного явища. Тому, на його думку, логічно цьому завжди протистоять заходи «позитивного забезпечення», якими є гарантування настання бажаної сприятливої події. Адже заходи забезпечення по своїй суті спрямовані на досягнення регулятивних, а не охоронних, завдань процесу [17, с. 27–28].

Наприклад, С.С. Алексєєв звертає увагу на те, що регулятивні та охоронні правовідносини принципово відрізняються один від одного завдяки ряду особливих ознак. Зокрема, вони різні не тільки за підставами виникнення (щодо ознаки правомірної (щодо регулятивних ознак – Я. М.) чи неправомірної (щодо охоронних ознак – Я. М.) поведінки суб'єктів), але й за змістом суб'єктивних юридичних прав та обов'язків між собою, де охоронні правовідносини завжди є владовідносинами, а їх юридичні обов'язки за такими правовідносинами вимагають від особи, насамперед, «перетерпіння» (зазнання незручностей – Я. М.), адже у їх зміст входять санкції [2, с. 264].

Звідси можемо виділити системні інструменти режиму забезпечення права на безпеку в цивільному судочинстві через відповідний процесуальний інститут, який характеризуватиметься охоронною чи регулятивною функцією.

Зокрема, щодо *регулятивних*, то такими в контексті взаємозв'язку з реалізацією права на безпеку та дією режиму цивільно-процесуальної безпеки можуть бути:

Інститут принципів у цивільному судочинстві (статті 3, 6, 10, 11, 13, 14, 213 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)) – властивість регулятивної функції процесуального права пояснюється завдяки інституту принципів тим, що право на безпеку засновується на основоположних засадах цивільного судочинства, які гарантують об'єктивність, всебічність, законність тощо при захисті цивільних прав судом та гарантують непорушність та охорону у такий спосіб, у спосіб чітких та безпечних основ регуляції процедури захисту.

Інститут відкриття провадження у справі (частини 1, 3, 4 статті 122, статті 127, 297, 328 ЦПК України) – регуляційна функція забезпечує реалізацією тих правовідносин, що пов'язані чітким та послідовним відкриттям провадження у справі в рамках дотримання вимог процесуально- та матеріально- обґрунтованих й доцільних підстав, порядку.

Інститут підготовки справи до судового розгляду (стаття 360¹ ЦПК України) – спрямованість на забезпечення врегулювання процедури «своєчасного розгляду справи (повідомлення суду всіх відомих сторонам обставин справи, уточнення позовних вимог; якщо ж є забезпечення проти позову, важливо, щоб суд вже на стадії підготовки чітко визначив обсяг питань, які він повинен вирішити, щоб уникнути ускладнень процесу) [5, с. 138]; забезпечення завдяки такій регуляції і «прийняття у справі рішення на користь відповідної сторони (клопотання про виклик свідків, які б давали свідчення на користь відповідної сторони, та витребування доказів, які б обґрунтовували позовні вимоги або заперечення проти них тощо)»; врегулювання процесуальних дій, що спрямовані на використання процесуальних засобів захисту (клопотання про забезпечення доказів, позову) [5, с. 138]; забезпечення процесуальних дій, спрямованих на призначення справи до судового розгляду (вибору оптимального часу та місця проведення судового засідання у справі) [5, с. 138]. В той же час, на думку Я.Х. Бекова, забезпечення економії процесу на стадії підготовки справи до судового розгляду стосується, насамперед, таких засобів (ресурсів), як грошові засоби, які витрачаються на учасників процесу (витрачених із прибуттям до суду учасників процесу), здоров'я громадян (переживання, що тягнуть за собою необхідність витрачати час на відновлення організму, використання лікарських засобів). При цьому, на думку дослідника, слід враховувати і те, що час, який був витрачений на судові засідання, міг би бути витрачений на виконання трудових обов'язків [4, с. 30].

Інститут допущення рішення суду до негайного виконання (стаття 367 ЦПК України) – врегулювання правовідносин, які характеризуються першочерговою потребою забезпечення матеріальних прав сторін спору. Право на процесуальну безпеку гарантує швидке відновлення соціально значущих прав, інтересів, тощо.

Інститут забезпечення єдиної судової правозастосовчої практики (статті 355, 360⁷ ЦПК України) – регулювання відносин із досягнення єдиних стандартів захисту прав, свобод та інтересів учасників цивільного процесу, забезпечуючи стабільність та ефективність цивільного судочинства, його процесуальної форми.

Інститут мирової угоди (частина 4 статті 130, частина 1 статті 173, стаття 175, пункт 4 частини 1 статті 205, частина 5 статті 235, стаття 373 ЦПК України) – правове регулювання права на процесуальну безпеку полягає в тому, аби учасники цивільного процесу, які перебувають у процесуально-правовому статусі осіб, що визначені статтею 45 ЦПК України, не могли нівелювати свої службові повноваження та принципи діяльності, як і не могли порушити принципи цивільного процесу та інтереси осіб, яких вони представляють. Водночас при реалізації права на мирову угоду регуляційна функція цього інституту полягає в тому, аби була забезпечена можливість у недопущенні нівелювання суті окремого провадження через непритаманність інституту мирової угоди саме цьому провадженню, оскільки відсутній спір про право.

Інститут режиму відеофіксації судового засідання (стаття 158¹ ЦПК України) – правове регулювання права на процесуальну безпеку в цьому інституті, як і правової безпеки (його режиму), полягає у «забезпеченні належної якості зображення і звуку» (частина 6), аби реалізувався принцип гласності у своїй суті.

Звісно, до регулятивного інституту можливо віднести і деякі інші інститути, що забезпечують право на безпеку завдяки чіткій та послідовній регуляційній процедурі, а саме: інститут клопотань, в тому числі відводів (стаття 27 ЦПК України); інститут забезпечення доказів (статті 133–135 ЦПК України); інститут забезпечення позову (статті 151–154 ЦПК України); інститут зберігання речових доказів (стаття 139 ЦПК України); інститут огляду речових доказів за їх місцезнаходженням або таких, що швидко псуються, а також їх повернення (статті 140–142 ЦПК України); інститут залишення позову без розгляду (в контексті пунктів 5–7 частини 1 статті 207 ЦПК України); інститут відмови від позову, визнання позову відповідачем (стаття 174 ЦПК України); інститут порядку ухвалення та постановлення ухвал, рішень та їх форми (частина 5 статті 122, статті 209, 210, 215, 219–221, 255, 259, 262, 267, 273, 278, 282, 286, 290 ЦПК України); інститут набрання рішення законної сили (статті 223, 233 ЦПК України); інститут добросовісного виконання процесуальних обов'язків (частина 3 статті 27 ЦПК України); інститут нововиявлених обставин (стаття 361 ЦПК України) тощо.

Серед охоронних інститутів можливо виділити такі, як:

Інститут заходів процесуального примусу (статті 91–94 ЦПК України) – сутність охоронних функцій цього інституту зводиться до забезпечення права на безпеку в цивільному судочинстві через «міри юридичної відповідальності, міри захисту суб'єктивних прав, міри превентивних заходів державного примусу [2, с. 263]».

Інституту відмови від визнання в попередньому судовому засіданні обставин внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або обставини, визнаної в результаті зловмисної домовленості її представника з іншою стороною (частина 1 статті 178 ЦПК України) – охорона процесуальних та матеріальних прав учасників процесу шляхом реалізації права на процесуальну безпеку.

Інститут залишення позову без руху (частина 1 статті 121 ЦПК України), *повернення позову* (частини 2–3 статті 121 ЦПК України), *без розгляду* (з підстав, передбачених пунктами 1–4, 8–9 частини 1 статті 207 ЦПК України), *відмови у відкритті провадження у справі* (пункти 1–5 частини 2 статті 122 ЦПК України); *закриття провадження у справі* (з підстав, передбачених пунктом 1 частини 1 статті 205 ЦПК України) – всі вони забезпечують охорону прав сторін та дотримання процесуальної форми завдяки недотримання вимог процесуального законодавства.

Інститут окремої ухвали (статті 211, 320, 350 ЦПК України) – забезпечення можливості впливу у процесуальний спосіб специфічним рішенням суду з усунення порушень закону, які призвели до звернення в суд за захистом прав, свобод та інтересів. Превентивні функції цього інституту дозволяють забезпечити персоніфікований вплив на осіб, поведінка яких сприяла або сприяє ускладненню розгляду цивільної справи, порушенню закону.

Інститут відхилення доказів, які отриманні з порушенням чи які не стосуються предмета доказування (частина 1 статті 59, частина 3 статті 58 ЦПК України) – забезпечення стабільності в процесі доказування в рамках предмету спору та мети цивільного судочинства.

Інститут відмови в екзекватурі (в контексті визнання рішення з підстав загроз національної безпеки – пункт 7 частини 2 статті 396 ЦПК України) – забезпечення публічного порядку.

Водночас до охоронних інститутів, що забезпечують право на процесуальну безпеку в цивільному судочинстві, можливо віднести інститут відшкодування збитків, завданих забезпеченням позову, та повернення предмета застави (стаття 155 ЦПК України); інститут перегляду справи Верховним Судом України (стаття 354 ЦПК України) тощо.

Варто відзначити, що в силу очевидної специфічної інституційної будови забезпечення права на безпеку, названі інститути характеризуються не тільки охоронними та регулятивними функціями, але й і *присікальними, обмежувальними, заохочувальними та обтяжувальними*. Ці функції співвідносяться з режимом цивільної процесуальної безпеки за його метою, пояснюють спосіб забезпечення права на безпеку. А сукупність таких інститутів за функціональними характеристиками утворює (формує) єдину монолітну систему інститутів режиму цивільної процесуальної безпеки. Їх монолітність пояснюється єдністю цивільної процесуальної форми як відповідним послідовним порядком розгляду і вирішення цивільної справи.

Висновки. Таким чином, можливо дійти висновку, що система цивільних процесуальних інститутів складається з ряду охоронних та регулятивних інститутів цивільного процесуального права, а їх мета полягає у додатковому завданні: сприяти реалізації права на безпеку в цивільному судочинстві чи регулювати її. Таким чином, за своєю природою вони націлені на забезпечення права на процесуальну безпеку у той чи інший спосіб, а також націлені на охорону правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин, цивільної процесуальної форми. Їх системність та функціональна спрямованість дає підстави розрізняти їх за метою забезпечення права на безпеку (*охоронні та регулятивні*); за способом та порядком забезпечення права на безпеку (*присікальні, обмежувальні, заохочувальні, обтяжувальні* тощо). Відтак, ці інститути зводяться в єдиний *комплексний* інститут – *інститут цивільної процесуальної безпеки*.

Список використаних джерел:

1. Баранова М.В. Актуальные проблемы теории государства и права: хрестоматия / М.В. Баранова, О.Б. Купцова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 368с.
2. Алексеев С.С. Собрание сочинений : в 10 т. [+ Справочный том] / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 2010– . Т. 3 : Проблемы теории права: Курс лекций. – 2010. – 781 с.
3. Баркинхоев М.Д. Юридические гарантии обеспечения правового статуса личности в сфере правосудия (теоретико-прикладной аспект) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / М.Д. Баркинхоев. – СПб., 2002. – 20 с.
4. Беков Я.Х. Подготовка дела к судебному разбирательству в гражданском судопроизводстве : [монография] / Я.Х. Беков. – Х. : Волтерс Клувер, 2010. – 176 с.
5. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Підготовка цивільних справ до судового розгляду : [монография] / Н.Л. Бондаренко-Зелінська. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 188 с.
6. Боднар О.Б. Поняття та зміст права людини на безпеку та його співвідношення із суміжними правами / О.Б. Боднар // Форум права. – 2011. – № 1.
7. Ветютнев Ю.Ю. Аксиология правовой формы : [монография] / Ю.Ю. Ветютнев. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 200 с.

8. Гаврилюк В.А. Теория развития. Выпуск 1. Методологические основоположения системы категории развития / В.А. Гаврилюк. – К. : Изд-во Европ. Ун-та, 2009. – 175 с.
9. Гурджи Ю.А. Процессуальное обеспечение прав личности: вопросы теории : [монография] / Ю.А. Гурджи. – О. : Пальмира, 2006. – 173 с.
10. Марченко М.Н. Теория государства и права : [учебник для бакалавров] / Н.М. Марченко, Е.М. Дерябина. – М. : Проспект, 2013. – 432 с.
11. Малешин Д.Я. Гражданская процессуальная система России / Д.Я. Малешин. – М. : Статут, 2011. – 496 с.
12. Мельник Я.Я. Деякі питання визначення мети цивільного судочинства як передумови встановлення режиму процесуально-правової безпеки в доктрині цивільного процесуального права України / Я.Я. Мельник // Актуальні питання державотворення в Україні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (20 травня 2014 року). – К., 2014. – С. 250–252.
13. Мельник Я.Я. До питання про м'якість та жорсткість режиму цивільної процесуальної безпеки / Я.Я. Мельник // Третя Всеукраїнська науково-практична конференція «Права людини в Україні і світі: охорона, реалізація, захист». – К., 2015. – С. 18–20.
14. Актуальні проблеми інновацій в наукових технологіях сьогодення : [монографія] / [М.Я. Мельник, С.М. Мигаль, О.О. Смірнов, О.Ф. Єсьюков, Ю.А. Романенко, В.В. Нечипоренко, Т.В. Яковенко, І.В. Крючкова, О.Л. Познякова, Ю.С. Сілявіна, Н.М. Гордієнко]. – Кіровоград : КП «Поліграфія», 2014. – 642 с.
15. Наливайко О.І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О.І. Наливайко ; Інститут держави і права імені В.М.Корецького НАН України. – К., 2002. – 178 с.
16. Николайченко О.В. Последствие несоблюдения гражданских процессуальных норм : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / О.В. Николайченко. – Саратов, 2007. – 35 с.
17. Нохрин Д.Г. Государственное принуждение в гражданском судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / Д.Г. Нохрин ; науч. рук. М.К. Треушников. – М., 2006. – 29 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1246248>.
18. Теорія держави і права. Державний іспит / [Ю.М. Оборотов, Н.М. Крестовська, А.Ф. Крижанівський, Л.Г. Матвеев]. – Х. : Одиссей, 2010. – 256 с.
19. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії : [монографія] / Н.М. Оніщенко. – К. : Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
20. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н.Н. Алексеев. – СПб. : Юридический ин-т, 1998. – 256 с.
21. Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України : [монографія] / [М.Б. Мельник, Я.Я. Мельник, М.М. Ясинок] ; за заг. ред. М.М. Ясинка]. – К. : Алерта, 2014. – 336 с.
22. Парламентаризм в Україні: теорія та практика : матеріали міжнародної наук.-практ. конф. – К., 2001. – 315 с.
23. Правовые режимы: общетеоретический и отраслевые аспекты : [монография] / под ред. засл. деятеля науки РФ, докт. юрид. наук, проф. А.В. Малько и докт. юрид. наук, проф. И.С. Барзиловой. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 416 с.
24. Скаун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скаун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2006. – 656 с.
25. Хохлова Е.М. Субъективное право и юридическая обязанность в механизме правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / Е.М. Хохлова. – Саратов, 2008. – 169 с.
26. Чернооченко С.І. Цивільний процес : [навчальний посібник] / С.І. Чернооченко. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.
27. Чевычелов В.В. Юридическая конструкция: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.В. Чевычелов. – Нижний Новгород, 2005. – 24 с.

